
بررسی اصول یکصد و ده، یکصد و یازده و یکصد و سی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با موضوع فقدان

رئیس جمهور در دوره فعالیت شورای موقت رهبری

صابر شیخ بگلو

چکیده:

به طور ویژه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به منظور صیانت از حکومت اسلامی تدوین گردیده است لذا با گریزی بر برخی اصول آن چالش‌هایی در مدیریت راس قوه مجریه قابل شناسایی است. تحقیق فوق توصیفی-تحلیلی با تکیه بر بررسی کتابخانه‌ای و مطالعه قانون اساسی مرتبط با اختیارات و وظایف مقام رهبری (اصل یکصد و دهم)، شورای موقت رهبری (اصل یکصد و یازدهم)، و فقدان رئیس جمهور (اصل یکصد و سی ام)، انجام پذیرفته است. در صورت احراز شرایط اصل یکصد و سی ام قانون اساسی برای رئیس جمهور (فوت، عزل، استعفاء، غیبت و بیماری بیش از دو ماه)، مقام رهبری مطابق این اصل حق انتخاب معاون اول یا شخص دیگر برای اداره امور کشور به جانشینی رئیس جمهور را دارند از اینرو پژوهش فوق نشان داد که این حق مطابق اصل یکصد و سی ام قانون اساسی حصری است از سویی طبق بررسی بعمل آمده مادامی که شورای موقت رهبری فعالیت می نماید و در صورت احراز شرایط اصل صد و سی ام، شورای موقت رهبری مطابق با همان قانون حقی برای انتخاب جانشین رئیس جمهور برای اداره امور اجرایی را ندارد چرا که این شورا مطابق اصل یکصد و یازدهم قانون اساسی اختیاراتش در حدود اصل یکصد و دهم آن قانون محدود شده و به نوعی در شرایط مفروضی فقدان رئیس جمهور در دوران فعالیت شورای موقت رهبری، مدیریت قوه مجریه با چالش اساسی مواجه می شود که لازمه رویارویی با چنین چالشی تشکیل جلسه مجلس خبرگان رهبری و انتخاب رهبر جدید به قید فوریت را می طلبد.

واژگان کلیدی: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، رهبری، شورای موقت رهبری، رئیس جمهور

مقدمه

در فرهنگ لغت دهخدا «قانون» به معنای رسم، روش، طرز، هنجار و آیین بیان شده از سویی «اساس» نیز به معنای اصل، بن، بنیان، پایه، قاعده ذکر گردیده است (دهخدا، ۱۳۹۵) بنابراین قانون اساسی در معناشناسی این لغتنامه به معنی رسم ها و روش های بنیادینی که توسط حکومت ها برای تصویب سایر قوانین نیازمند تدوین و تصویب است. ولایت فقیه به عنوان مهم ترین و اصلی ترین نهاد نظام جمهوری اسلامی است که مطابق قانون اساسی در اعمال مستقیم و غیر مستقیم قدرت سیاسی نقش بسیار مهمی دارد. در واقع قانون اساسی نیز خودش در چهارچوب قانون قرار گرفته و آن هم قوانین و موازین شرعی است که براساس اجتهاد مستمر فقهای جامع الشرایط از کتاب و سنت به دست می آید و ولی فقیه سمبل و نماد عینی این اجتهاد مستمر است. از این نظر در سلسله مراتب قواعد حقوقی جمهوری اسلامی ایران، قوانین و موازین شرعی در راس است و قانون اساسی هم در چهارچوب این موازین است. از سویی، این موازین هم جزو قانون اساسی شده است، یعنی مطابق خود قانون اساسی، این قوانین و موازین شرعی در راس قرار گرفته که براساس آن ها ولایت فقیه، مطلقه تلقی شده است (شفیعی فر، ۱۳۷۸).

الف-مقام رهبری در قانون اساسی

مقام رهبری در نظام مقدس جمهوری اسلامی مطابق با اصل ششم قانون اساسی عالیترین مقام رسمی کشور و قوه مجریه می باشد و رئیس جمهور نیز بعد از ایشان به عنوان منتخب مردم و همینطور مسئول قوه مجریه مشغول به خدمت است. ویژگی ها و صفات مقام رهبری برای انتخاب توسط مجلس خبرگان در قانون اساسی به تفصیل در اصل پنجم و صد و نهم قانونی اساسی جمهوری اسلامی ایران تدوین و تبیین گردیده است از سوی مقام رهبری پس از انتخابات توسط مجلس خبرگان رهبری دارای وظایف و اختیاراتی است که در اصل صد و دهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به آن اشاره شده عبارت است از:

- ۱- تعیین سیاست های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام
- ۲- نظارت بر حسن اجرای سیاست های کلی نظام
- ۳- فرمان همه پرسی
- ۴- فرماندهی کل نیروهای مسلح
- ۵- اعلان جنگ و صلح و بسیج نیروها
- ۶- نصب و عزل و قبول استعفاء؛ الف) فقهای شورای نگهبان، ب) عالی ترین مقام قوه قضائیه، ج) رئیس سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، د) رئیس ستاد مشترک، ه) فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، و) فرماندهان عالی نیروهای نظامی و انتظامی
- ۷) حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه گانه
- ۸- حل معضلات نظام که از طرق عادی قابل حل نیست، از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام
- ۹- امضاء حکم ریاست جمهوری پس از انتخاب مردم، صلاحیت داوطلبان ریاست جمهوری از جهت دارا بودن شرایطی که در این قانون می آید، باید قبل از انتخابات به تأیید شورای نگهبان و در دوره اول به تأیید رهبری برسد.

۱۰- عزل رئیس‌جمهور با در نظر گرفتن مصالح کشور پس از حکم دیوان عالی کشور به تخلف وی از وظایف قانونی، یا رأی مجلس شورای اسلامی به عدم کفایت وی بر اساس اصل هشتم و نهم

۱۱- عفو یا تخفیف مجازات محکومین در حدود موازین اسلامی پس از پیشنهاد رئیس قوه قضائیه.

در نهایت رهبر می‌تواند بعضی از وظایف و اختیارات خود را به شخص دیگری تفویض کند.

اختیارات رهبری در سه حیطة هدایت، نظارت و حمایت تقسیم بندی شده است به گونه ای که رهبر به جز نیروهای مسلح، مسئولیت اجرایی ندارد و صرفاً وظیفه اساسی شان مقام رهبری، هدایتی است که در تدوین سیاست های کلی نظام تجلی پیدا کرده است (مزدی، ۱۴۰۲). به هر نحو مطابق با اصل اخیر الذکر رهبری به عنوان عالی ترین مقام و شخص اول نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران از جهت اینکه حکومت اسلامی نیازمند رهبر جامع شرایط می باشد، عمدتاً مقام مطالبه گر از قوه مجریه برشمرده می شود به گونه ای که دولت در معنای خاص علاوه بر اینکه در مقابل نمایندگان مجلس پاسخگو است، در مقابل رهبری نیز می بایست مسئول باشد.

ب- شورای موقت رهبری

یکی از مهمترین راهکارهای قانون اساسی در خصوص مقام و منزلت جایگاه رهبری در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران، شرایط فقدان رهبری در حکومت اسلامی است که در اصل صد و یازدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران وظیفه و اختیارات رهبری در این شرایط را شورایی به نام شورای موقت رهبری اداره خواهد نمود. فوت رهبر، عزل وی توسط مجلس خبرگان رهبری، کناره گیری رهبر و ناتوانی موقت وی از انجام وظایف رهبری عوامل تحقق کفالت رهبری و فعالیت شورای موقت رهبری را منجر می گردد (تقی زاده، ۱۳۹۰). نهاد شورای موقت رهبری یک تاسیس حقوقی است که در سال ۱۳۶۸ در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اصلاح و گنجانده شد و در قانون اساسی ۱۳۵۸ فاقد پیشینه است.

پ- ترکیب شورای موقت رهبری

مطابق با اصل صد و یازدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در صورت ناتوانی دائم یا موقت رهبری، کناره گیری، استعفا یا فوت رهبر، فقدان برخی شرایط رهبری شورایی بنام شورای موقت رهبری تشکیل خواهد شد. اعضای این شورا متشکل از رئیس‌جمهور، رئیس قوه قضائیه و یکی از فقهای شورای نگهبان مسئولیت و وظایف رهبری را بر عهده خواهند داشت. در صورت فقدان یکی از اعضا، مجمع تشخیص مصلحت نظام با حفظ اکثریت فقهای شورای موقت رهبری، فرد دیگری را برای تشکیل این شورا انتخاب خواهند نمود.

شورای موقت رهبری در خصوص وظایف و اختیارات رهبری مدون در اصل صد و دهم قانون اساسی راساً با اکثریت آراء اقدام می نماید لکن در خصوص بندهای مشروحه در همان اصل که عبارت است از بندهای ۱ (تعیین سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام)، ۳ (فرمان همه پرسی)، ۵ (اعلام جنگ، صلح و بسیج نیروها)، قسمت های د، ه، و بند ۶ اصل یک و دهم (نصب و عزل و قبول استعفاء رئیس ستاد مشترک، فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، فرماندهان عالی نیروهای نظامی و انتظامی) و ۱۰ (عزل رئیس‌جمهور با در نظر گرفتن مصالح کشور پس از حکم دیوان عالی کشور به تخلف وی از وظایف قانونی، یا رأی مجلس شورای اسلامی به عدم کفایت وی بر اساس اصل هشتم و نهم) این شورا می بایست با تصویب سه چهارم اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام اقدام نمایند.

ت- رئیس جمهور (منتخب ملت)

تجربه چهار دهه ای حکومت جمهوری اسلامی در ایران از سال ۱۳۵۷ گویای فرایندی است که در اثر آن، شأن رئیس جمهور، موضوع گفتگوی حقوقی و سیاسی میان متفکران ایرانی بوده است. برخی از شان نخستین رئیس جمهور سخن به میان آورده و در نظر بعضی، رئیس جمهور در جایگاه دوم حکومت فرض شده است (مولایی و مرادخانی، ۱۳۹۸). در این خصوص اصل شصت ام قانون اساسی، قوه مجریه توسط مقام رهبری، رئیس جمهور و وزرا مدیریت خواهد شد از سویی با توجه به اصل صد و دهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مقام رهبری صرفاً در خصوص اقدامات نیروهای مسلح وظیفه اجرایی و تصمیم گیری دارد که سابقاً به تفصیل به آن پرداخته شد چرا که اقدامات نیروهای مسلح نیز خود به نوعی در حیطه اجرایی و دفاعی و مرتبط با قوه مجریه می باشد لذا وظیفه مدیریت آن در قانون اساسی جمهوری اسلامی و اصلاحات بعدی آن بر عهده رهبری گذاشته شده است و ریاست جمهوری نیز در این خصوص تکلیف و اختیاری ندارد (تقوایی، ۱۴۰۲).

رئیس جمهور در کشور جمهوری اسلامی ایران با توجه به قرار گرفتن در این موقعیت خطیر و به منظور حصول اطمینان به انجام رسالت می بایست منتسب به اوصافی باشد تا بتواند مدیریت قوه مجریه را در صورت انتخاب توسط ملت در دو دوره چهار ساله به نحو صحیح و قانونی انجام دهد که در صورت عدم احراز آن اوصاف در مقام ریاست جمهوری از جمله عدم کفایت، استعفا، فوت یا بیماری می توان شخص رئیس جمهور را به رئیس جمهور معزول، مستعفی، فوت شده خطاب قرار داد که سمتی در مقام منتخب ملت ندارد (عباسی فرد و همکاران، ۱۳۹۵).

با بررسی اصل صد و سی ام قانون اساسی که به عدم فعالیت رئیس جمهوری راساً یا قهراً اشاره می نماید و بیان می دارد که اگر رئیس جمهور استعفاء دهد، فوت نمایند، عزل شود، غیبت و بیماری بیش از دو ماه داشته باشد، با تشخیص مقام رهبری تا انتخاب رئیس جمهور جدید، معاون اول وی وظایف رئیس جمهور را برعهده خواهد داشت و اگر رئیس جمهور مفروض معاون اول نداشته باشد با انتخاب فرد دیگری توسط رهبری، عهده دار وظایف رئیس جمهور مستعفی، معزول، غایب و بیمار بیش از دو ماه یا فوت شده خواهد بود.

روش تحقیق

تحقیق پیش رو با روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر منابع کتابخانه ای و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در خصوص اختیارات وظایف رهبری و همچنین اهمیت و حدود اختیارات شورای موقت رهبری در خصوص فقدان رئیس جمهور در دوره فعالیت این شورا مورد بررسی قرار گرفته است

یافته ها

با بررسی اصل یک صد و یازده قانون اساسی که وظایف و اختیارات مقام رهبری را برشمرده است و با نگاهی به اصل یک صد و سی یک در خصوص استعفا یا فوت رئیس جمهور این نکته قابلیت کنکاش را دارد در این صورت با موافقت مقام رهبری معاون اول رئیس جمهور وظایف ایشان را انتخاب رئیس جمهور جدید انجام خواهد داد.

حال مهمترین فرض تحقیق پیش رو این است که اگر مقام رهبری به هر دلیلی مطابق با اصل یک صد و یازدهم قانون اساسی شرایط رهبری را نداشته باشد، طبق همین اصل شورای موقت رهبری با حضور رئیس جمهور، رئیس قوه قضائیه و یکی از فقهای شورای نگهبان تشکیل خواهد شد تا زمان تعیین رهبری به وظایف رهبری مطابق با همان اصل و در برخی موارد با تصویب سه چهارم مجمع تشخیص مصلحت نظام وظایف خود را انجام دهد.

حال در ادامه فرض اخیر الذکر، اگر رئیس جمهور در مدت فعالیت شورای موقت رهبری به نحوی از انحناء مذکور در اصل

یک صد و سی ام قانون اساسی فوت، عزل، استعفاء، غیبت یا بیماری بیش از دو ماه قادر به فعالیت نباشد در این صورت مطابق اصل فوق الاشعار (یکصد و سی ام قانون اساسی) مقام رهبری معاون اول وی را برای انجام موقت امور منصوب می نمایند. اما فرض موصوف مقید به حیات مقام رهبری می باشد به بیانی دیگر اگر مقام رهبری به یکی از دلایل اصل یکصد و یازدهم قانون اساسی حاضر نباشد و یا به عبارتی حکومت فاقد رهبر باشد، شورای رهبری موقتاً امور رهبری را عهده دار خواهد بود.

نکته مهم در این بخش از تحلیل این است که اصل یکصد و سی ام قانون اساسی صرفاً شخص مقام رهبری را صالح برای نصب جانشین موقت رئیس جمهور بیان نموده و این حق نیز قائم به شخص رهبری است به بیانی دیگر انتخاب جانشین موقت رئیس جمهور مطابق با اصل اخیر الذکر حصری است و قابل تعمیم به انتخاب توسط شورای موقت رهبری نمی باشد، چرا که شورای موقت رهبری مطابق اصل یکصد و یازدهم قانون اساسی متشکل از رئیس جمهور، رئیس قوه قضاییه و یکی از فقهای شورای نگهبان است حال با بررسی فروضات ارائه شده اگر کشور فاقد رئیس جمهور در مدت زمان فعالیت شورای موقت رهبری شود، مطابق اصل یکصد و یازدهم قانون اساسی مجمع تشخیص مصلحت نظام با حفظ اکثریت فقها شورای موقت رهبری، فرد دیگری را انتخاب خواهند نمود.

از سویی به دلیل فقدان رئیس جمهور مطابق با اصل یکصد و سی ام قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مقام رهبری، معاون اول وی را برای انجام امور موقت ایشان منصوب می نمایند حال اگر مطابق اصل صد و یازدهم همان قانون کشور از نعمت مقام رهبری محروم گردد در اینصورت مطابق با قانون اساسی آیا شورای موقت رهبری مطابق با موازین و مقررات و اختیارات خود حق انتخاب معاون اول یا شخص دیگر به جانشینی رئیس جمهور را خواهد داشت یا خیر؟!

با مطالعه اصول مرتبط با مقام شامخص رهبری، شورای موقت رهبری و فقدان حضور رئیس جمهور مطابق با اصول صد و دهم، صد و یازدهم و صد و سی ام قانون اساسی، مهمترین چالش مرتبط با شورای موقت رهبری زمانی است کشور فاقد رئیس جمهور بنا به فوت، عزل، استعفاء و بیماری بیش از دو ماه باشد و مطابق با وظایف شورای موقت رهبری، این شورا قادر به انتخاب جانشین نخواهد بود.

بحث و نتیجه گیری

فقدان مقام رهبری در قانون اساسی جمهوری اسلامی تا انتخاب رهبر جدید با ارائه راهکارهای قانونی و شرعی کشور را با وقفه مواجهه نمی نمایند و از مهمترین بخش های حکومت اسلامی نیز وجود رهبر و جلوگیری از سو استفاده از دوران فقدان مقام رهبری است که با تدوین اصل یک صد و یازدهم قانون اساسی شورات موقت رهبری تشکیل و تا انتخاب رهبری جدید به کار خود ادامه خواهد داد. اما یکی از چالش های قانون اساسی که تا کنون به آن توجه ویژه ای نشده است، فقدان کشور از حضور مقام رهبری و احراز شرایط نبود رئیس جمهور در این بازه زمانی است که مشخصاً در قانون اساسی نسبت به تعیین تکلیف دوره ای که شورای موقت رهبری فعالیت می نماید و کشور فاقد رئیس جمهور باشد هیچ اشاره ای نشده است و پیش بینی در این مورد صورت نپذیرفته است.

لذا مقامات صالح با درخواست استفساریه از شورای نگهبان که مرجع تفسیر قانونی اساسی جمهوری اسلامی ایران می باشد، می توانند در خصوص تفسیر و رفع ابهام عبارت «...مقام رهبری در اصل یکصد و سی ام قانون اساسی در خصوص انتخاب و نصب معاون اول رئیس جمهور یا فرد دیگر به عنوان جانشین رئیس جمهور اختیار و تکلیف دارد...» را به اختیارات شورای موقت رهبری تعمیم نمایند یا خیر که در صورت پاسخ منفی و تفسیر مضیق، می بایست پیشنهادی در خصوص اصلاح این بخش از اصل یک صد و سی ام قانون اساسی توسط مقامات و مراجع صالح مورد بررسی و واکاوی قرار گیرد.

منابع

- ۱- تقوایی، عباس، ۱۴۰۲، تحلیل دیدگاه های متناقض موجود از حدود اختیارات قانونی رئیس جمهور در ایران، فصلنامه دولت پژوهی ایران معاصر، سال نهم، صص ۱۱-۳۴
- ۲- تقی زاده، جواد، ۱۳۹۰، کفالت رهبری در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مجله تحقیقات حقوقی، دوره ۱۴، شماره ۵۵، صص ۲۲۹-۲۴۸
- ۳- دهخدا، علامه علی اکبر، ۱۳۹۵، لغت نامه دهخدا، کتاب الکترونیکی، انتشارات موسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان
- ۴- شفیعی فر، محمد، ۱۳۷۸، جایگاه ولایت فقیه در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، مجله حکومت اسلامی، شماره ۱۳
- ۵- عباسی فرد، محمدرضا، عبدالهی، سامان، نظری، عبدالله، ۱۳۹۵، جایگاه و مسؤولیت نهاد ریاست جمهوری در ایران، مجله مطالعات سیاسی، دوره ۹، شماره ۳۴، صص ۱۷۳-۱۹۶
- ۶- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، انتشارات قوه قضائیه
- ۷- مرندی، سیدعلی، ۱۴۰۲، «وظایف و اختیارات رهبری» از نگاه آیت الله خامنه ای مبتنی بر روش تحلیل مضمون ۱۴۰۲، فصلنامه مطالعات راهبردی، دوره ۲۶، شماره ۱، شماره پیاپی ۹۹، صص ۷-۳۶
- ۸- مولایی، آیت، مرادخانی، فردین، ۱۳۹۸، واکاوی جایگاه رئیس جمهور در حقوق اساسی ایران، مجله پژوهشنامه حقوق اسلامی، دوره: ۲۰، شماره ۲، صص: ۴۹۹-۵۲۶

Review of Principles One Hundred and Ten, One Hundred and Eleven, and One Hundred and Thirty of the Constitution of the Islamic Republic of Iran on the Issue of

the President's Absence during the Period of Activity of the Interim Leadership Council

Saber sheykhbaglou

Email: sheykhbaglou.urmia.ac@gmail.com

Abstract

In particular, the Constitution of the Islamic Republic of Iran was formulated to protect the Islamic government, so by deviating from some of its principles, challenges can be identified in the management of the executive branch. The above descriptive-analytical research was conducted based on a library review and a study of the constitution related to the powers and duties of the leadership (Article ۱۰۰), the interim leadership council (Article ۱۱۱), and the absence of the president (Article ۱۳۰). If the conditions of Article ۱۳۰ of the Constitution for the President are met (death, dismissal, resignation, absence, and illness of more than two months), the Supreme Leader has the right to elect the First Vice President or another person to run the country's affairs to succeed the President, in accordance with this principle. Therefore, the above research showed that this right is exclusive in accordance with Article ۱۳۰ of the Constitution. On the other hand, according to the investigation, as long as the Interim Leadership Council is active and if the conditions of Article ۱۳۰ are met, the Interim Leadership Council does not have the right to select the successor to the president to manage executive affairs in accordance with Because, according to Article ۱۱۱ of the Constitution, this council's powers are limited to Article ۱۱۰ of that law, and in a way, in the assumed circumstances of the absence of the president during the activity of the interim leadership council, the management of the executive branch faces a fundamental challenge, which requires the convening of a meeting of the Assembly of Experts and the urgent election of a new leader.

Keyword: Constitution of the Islamic Republic of Iran, Leadership, Interim Leadership Council, President